

КОНКУРСНА РОБОТА ПІД ШИФРОМ Соціальні комунікації

**СОЦІАЛЬНО - ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІТЕЙ -
ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УМОВАХ ПОЗАУРОЧНОЇ
РОБОТИ**

2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІТЕЙ-ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УМОВАХ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ	8
1.1. Формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців як педагогічна проблема	8
1.2. Сутність та зміст професійної діяльності вчителя з розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців	12
РОЗДІЛ 2. ОБҐРУНТУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІТЕЙ-ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УМОВАХ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ	17
2.1. Загальна характеристика соціально-педагогічних засад формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи	17
2.2. Визначення вихідного рівня формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців	24
2.3. Аналіз результатів дослідницько-експериментальної роботи	29
ВИСНОВКИ	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	37
ДОДАТКИ	40

ВСТУП

Актуальність дослідження. В умовах сучасного розвитку освіти в Україні пріоритетним стає розроблення нового змісту, методів навчання та виховання дітей, які приїжджають із зони операцій Об'єднаних сил (ООС) Донецької та Луганської областей. У зв'язку з цим постають цілком нові вимоги до професійної діяльності вчителів та соціальних педагогів.

Надання цим дітям емоційної підтримки є невід'ємною частиною роботи навчального закладу щодо переселенців. Діти сімей вимушених переселенців відчують проблеми різноманітного характеру: побутові, матеріальні, психолого-педагогічні, що призводить до різних форм психосоціальної та педагогічної дезадаптації.

За результатами дослідження Київського міжнародного інституту соціології, багато дітей-вимушених переселенців демонструють задовільне ставлення до навчання, проявляють слабку ініціативність та підвищену тривожність, мають місце прояви порушення поведінки та вербальної комунікації дітей. Аналіз теорії і практики свідчить, що в умовах сьогодення мало уваги приділяється розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців.

Недостатньо повно використовуються практико-орієнтовані засоби розвитку комунікативно-мовленнєвої компетенції дітей, таких як: тренінг та сюжетно-рольова гра. Формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців досить ефективно та якісно проходить в умовах позаурочного роботи, оскільки зазначена форма виховання дітей допомагає організувати найсприятливіші умови для їхнього відпочинку, навчання і виховання.

Загальнодержавна стратегія формування комунікативної компетенції дітей конкретизована в Конституції України (1996 р.), Законах України «Про освіту» (1996 р.), «Про загальну середню освіту» (1999 р.), Державній

національній програмі «Освіта: Україна XXI століття» (1993 р.), Національній доктрині розвитку освіти (2002 р.), нормативних положеннях Міністерства освіти і науки України. У цих документах наголошено на особливій значущості підвищення рівня комунікативної компетенції дітей, виховання особистості, яка здатна повноцінно жити та розвивати комунікативні здібності.

Унаслідок усебічного аналізу філософської, психолого-педагогічної літератури, присвяченої проблемі формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців, визначено низку суперечностей, що негативно позначаються на результатах навчально-виховного процесу в навчальному закладі в умовах роботи в позаурочний час, зокрема між:

- вимогами законодавчо-нормативних документів щодо формування комунікативної компетенції дітей та недостатнім рівнем її прояву у дітей-вимушених переселенців;

- суспільними вимогами до комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців та наявним рівнем комунікативно-мовленнєвих здібностей;

- традиційними підходами до навчання і виховання дітей-вимушених переселенців та сучасною інтерактивною методикою організації начально-виховного процесу;

- необхідністю створення ефективних соціально-педагогічних засад формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців і браком належного науково-теоретичного обґрунтування цього процесу.

Подолання окреслених суперечностей потребує ретельного аналізу, розроблення й обґрунтування соціально-педагогічних засад формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи.

Актуальність окресленої проблеми, необхідність її теоретичного розроблення вмотивували тему дослідження – **«Соціально-педагогічні**

засади формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи».

Зв'язок наукової роботи з науковою темою кафедри. Наукова робота виконувалася відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького в межах комплексної наукової теми «Теоретичні та практичні аспекти формування загальнолюдських цінностей особистості у культурно-освітньому просторі» (№ 0118V004190). Тема наукової роботи «Соціально-педагогічні засади формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи» затверджена на засіданні кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 2 від 03.09.2019 р.).

Об'єкт дослідження – процес формування комунікативної компетенції дітей.

Предмет дослідження – зміст, форми та методи розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи.

Мета роботи – на основі цілісного наукового дослідження розробити, обґрунтувати й експериментально перевірити соціально-педагогічні засади формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи.

Відповідно до мети, об'єкта, предмета й гіпотези дослідження сформульовано основні **завдання**:

1) Проаналізувати стан опрацювання проблеми формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців та уточнити сутність понять «комунікативна компетенція», «комунікативні здібності», «вимушені переселенці».

2) Схарактеризувати сутність та зміст професійної діяльності

вчителя з розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців.

3) Визначити критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців і теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити соціально-педагогічні засади формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців.

Для досягнення поставленої мети та завдань наукового дослідження було використано комплекс **методів**: *теоретичні методи* – аналіз філософської, педагогічної, психологічної літератури з проблеми дослідження; інтерпретація концепцій та теорій, що дали змогу узагальнити та систематизувати теоретичні матеріали за темою дослідження, уточнити сутність понять «комунікативна компетенція», «комунікативні здібності», «вимушені переселенці»; *емпіричні методи* – вивчення й узагальнення педагогічного досвіду; анкетування; бесіда; спостереження; ранжування рівнів сформованості комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців; *методи експериментально-теоретичного рівня* – педагогічний експеримент, який складався з констатувального та формувального етапів і дав змогу вивчити реальний стан проблеми формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців, здійснити експериментальну перевірку соціально-педагогічних засад формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи.

Експериментальна база дослідження: Комунальний заклад «Мелітопольське училище культури» Запорізької обласної Ради, Державний навчальний заклад Мелітопольське вище професійне училище».

Дослідно-експериментальною роботою було охоплено 11 підлітків, 18 батьків, соціальні педагоги, практичні психологи, класні керівники, заступники директорів з виховної роботи цих навчальних закладів.

Наукова новизна та теоретична значущість дослідження полягає в тому, що: *вперше* розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено соціально-педагогічні засади формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи; обґрунтовано форми й методи навчання дітей-вимушених переселенців; *схарактеризовано* критерії, показники та рівні (низький, середній, високий) формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців; *визначено* сутність професійної діяльності вчителя з розвитку комунікативної компетенції дітей; *удосконалено* зміст формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців; *подальшого розвитку набула* методика формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні й упровадженні методичних рекомендацій та комплексу вправ, які сприяють підвищенню рівня сформованості комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців; в укладанні переліку тем для дітей-вимушених переселенців із розвитку комунікативно-мовленнєвих здібностей; у створенні авторських анкет для визначення рівня умінь і навичок дітей-вимушених переселенців проявляти комунікативні здібності. Результати дослідження можуть бути використані у плануванні й організації навчально-виховного процесу в навчальних закладах, у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників, у викладанні навчальних дисциплін.

Структура й обсяг наукової роботи. Наукова робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг наукової роботи становить 46 сторінки, з них – 34 сторінок основного тексту. Список використаних джерел містить 30 найменувань. У роботі подано 7 додатків на 7 сторінках, 10 рисунків та 3 таблиці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ РОЗВИТКУ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІТЕЙ- ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УМОВАХ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ

1.1. Формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців як педагогічна проблема

Модернізація освіти України спрямована на пошук ефективних напрямів особистісного розвитку кожної дитини та вимагає наукового підходу до формування їх комунікативної компетенції. У цьому контексті важливим стає той факт, що розвиток комунікативної компетенції дітей суттєвою мірою залежить від педагогічної майстерності вчителя. Так, уміння підтримувати приємне спілкування, говорити ясно і переконливо, навички ведення діалогу – розвиваються у дітей не відразу.

Для деяких дітей публічний виступ викликає тривожність і невпевненість у собі. Особливої актуальності набуває зазначена проблема у дітей-вимушених переселенців. Підкреслимо, що діти, які приїжджають із зони операцій Об'єднаних сил (ООС) Донецької та Луганської областей, в більшості випадків проявляють низький рівень розвитку комунікативної компетенції.

Варто зазначити, що діти-вимушених переселенців пережили безліч стресових ситуацій, які травмують дитячу психіку, в результаті чого діти стають психологічно вразливими. Травматичні переживання, які виникають у дітей-вимушених переселенців, взагалі можуть перерости у травматичний синдром.

Діти-вимушених переселенців потребують турботи, розради, практичної допомоги та соціальної підтримки для того, щоб впоратися з емоційним болем і соціальними проблемами. Слухаючи розповідь про почуття дитини, яка понесла втрату, її спогади про минуле, опис її життя,

можна допомогти їй висловити свою скорботу і поступово змиритися з втратою. Зокрема корисна підтримка членів сім'ї особливо, якщо вони пережили такі ж самі психотравми» [18, с. 3].

Відокремлення сутності проблеми формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців передбачає аналіз поняття «педагогічна проблема». Усебічне осмислення змістового поняття «педагогічна проблема» дало змогу підсумувати, що в науковій літературі названий термін витлумачений як складне теоретичне або практичне питання, яке виникає під час вивчення педагогічних процесів, явищ і яке потребує вивчення та вирішення [23, с. 30].

Проблема формування та розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців зазнає актуалізації у зв'язку з необхідністю реалізації Закону України від 20.10.2014 р. № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [6].

У нормативно-правових документах наголошено, що вимушені переселенці є громадянами України, яких змусили або які самостійно покинули своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру [6].

Необхідно зазначити, що допомога дітям-переселенцям передбачає: *створення* сприятливого соціально-психологічного клімату в навчальному закладі; *оптимізацію змісту і форм* психологічної просвіти педагогічних працівників, батьків; *застосування* міжсекторальної взаємодії і міждисциплінарного підходу до вирішення проблем, які виникають (за потреби звернутися до закладів і установ охорони здоров'я, підрозділів служби з надзвичайних ситуацій з пропозицією співробітництва та координації у справі надання психологічної допомоги тим, хто її потребує); *залучення та надання психологічної допомоги* висококваліфікованих фахівців, практичних психологів, соціальних педагогів, психотерапевтів;

надання їм необхідної корекційної, реабілітаційної та соціально-педагогічної допомоги; залучення дітей-вимушених переселенців до творчої діяльності в позаурочний час з метою створення оптимальних умов для їхньої самореалізації; проведення активної виховної діяльності з дітьми вимушених переселенців в позаурочний час та під час літнього оздоровлення у таборах відпочинку [8].

Так, для формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців вчителям необхідно застосовувати інтерактивні форми проведення занять, що мають конкретну мету – створити комфортні умови розвитку здібностей, за яких кожна дитина відчуває свою успішність та інтелектуальну спроможність. Інноваційні форми проведення занять дають змогу розвивати аналітичне мислення дітей-вимушених переселенців, формувати комунікативну компетенцію [7,14,25,26,27,28].

Вимоги сьогодення передбачають якісну підготовку дітей-вимушених переселенців, яка спрямована на їх всебічне становлення та розвиток комунікативної компетенції.

Проблеми комунікативної компетенції, комунікативних здібностей перебувають в одній науковій площині, тому важливо застосувати компаративний підхід до аналізу цих понять для окреслення особливостей формування кожного з них.

Комунікативна компетенція визначається як здатність людини до спілкування, а також володіння комунікативними знаннями, вміннями та навичками, необхідними для ініціювання та підтримання процесу спілкування.

Комунікативні здібності – це комплексне багаторівневе особистісне утворення, сукупність комунікативних характеристик особистості, а також її соціально-перцептивні та операційно-технічні знання та вміння, що забезпечують регуляцію і протікання діяльності спілкування».

Підкреслимо, що розвиток комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців залежить від того, наскільки дитина володіє предметом мовлення.

Науковці доводять, що діти компетентні у темі виступу лише тоді, коли мають необхідний комплекс знань та ерудовані по темі виступу. З огляду на це зауважимо, що крім ґрунтовних знань з предмету необхідно навчати дітей-вимушених переселенців принципам і правилам спілкування, розвивати комунікативні здібності.

Проблему розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців можна успішно вирішити у навчальному закладі, адже тут задовольняються потреби дитини, яка опинилася у складних життєвих обставинах в навчанні та соціальному спілкуванні, – це саме та школа, де дитина відчуває себе щасливою [4].

У руслі порушеної проблеми на окрему увагу заслуговують основні завдання роботи в позаурочний час. Унаслідок аналізу нормативно-правових документів диференційовано такі важливі завдання: організація самостійної роботи учнів із закріплення та поглиблення знань, умінь та навичок, набутих на уроках; створення сприятливих умов для формування учнівського колективу та надання кваліфікованої допомоги учням у підготовці до уроків і виконанні домашніх завдань; організація індивідуальної, групової та колективної роботи учнів; організація дозвілля учнів; здійснення заходів, спрямованих на збереження та зміцнення здоров'я учнів, на їх психічний та фізичний розвиток, набуття навичок здорового способу життя; виховання позитивного ставлення до суспільно-корисної праці.

На підставі узагальнення теоретичних підходів, зазначимо, що соціалізація – це історично зумовлений процес розвитку особистості, притаманний певному суспільству, що забезпечує надання індивіду та засвоєння ним цінностей, норм, установок, зразків поведінки в процесі життєдіяльності [2, с. 47].

Від правильного розв'язання проблем організації і проведення самопідготовки учнів залежать їх якість знань, умінь, навичок, а також формування пізнавальної активності та самостійності. Так, організація самопідготовки є важливим елементом педагогічного процесу, який спрямований на розвиток самостійної навчальної діяльності учнів.

Проаналізувавши сучасний стан проблеми формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців, вважаємо за доцільне акцентувати увагу на виконанні таких завдань навчальним закладом:

1) Зміст спеціальної підготовки вчителів для роботи з дітьми вимушених переселенців потрібно постійно збагачувати, зважаючи на сучасний контекст інноваційної діяльності.

2) Широке використання інтерактивних методів, комп'ютерної графіки, дидактичного матеріалу, що дасть змогу покращити процес формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців.

3) Оптимізації розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців сприятиме робота в групах продовженого дня.

Вивчення й теоретичне обґрунтування проблеми формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців спонукають до висновку про те, що цілісний підхід до розв'язання описаних проблем сприятиме якісному покращенню розвитку комунікативних здібностей дітей означеної категорії.

1.2. Сутність та зміст професійної діяльності вчителя з розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців

На сучасному етапі розвитку суспільства зазнала актуалізації підготовка вчителя до розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців. Зазначимо, що саме комунікативна компетенція посідає важливе місце в процесі формування особистісної готовності дітей до активного життя, до їх творчої самореалізації в демократичному суспільстві.

У цілому аналіз науково-педагогічної літератури дає підстави констатувати, що професійна діяльність вчителя спрямована на надання оперативної допомоги дітям з внутрішнього переселення. Так, щоб покращити психологічний стан дітей-вимушених переселенців та допомогти їм пристосуватися до нових умов життєдіяльності необхідно розвивати у них комунікативну компетенцію.

Слід зауважити, що підтримка дітей повинна бути комплексною та мати індивідуальний характер, адже вона передбачає цілісну реабілітацію дітей-вимушених переселенців.

Першочергового значення для формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців мають педагогічні здібності вчителя. Педагогічні здібності визначаються як індивідуальні властивості особистості, котрі є умовою успішного виконання вчителем професійної діяльності. Згідно з позицією Дубасенюк О. А., в структурі педагогічних здібностей вчителя виокремлюються такі ознаки: *специфічна чутливість педагога як суб'єкта діяльності до об'єкта*, процесу та результатів власної педагогічної діяльності; *специфічна чутливість педагога до учня як суб'єкта спілкування, пізнання та праці* [5].

Дубасенюк О. А. наголошує, що до першого рівня належать перцептивно-рефлексивні здібності, які становлять сенсорний фонд особистості вчителя.

До другого рівня відносяться проєктивні педагогічні здібності, сутність яких полягає в особливій чутливості до способів створення продуктивних технологій навчально-виховного процесу на учнів [5].

Підкреслимо, що розвиток комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців відбувається за такими основними напрямками: *формування навичок*, набуття специфічних засобів діяльності; *зміни особистості* (моторика, форми спілкування, мовлення, емоції, увага, пам'ять, емоційно-вольова сфера); *зміни в ставленні суб'єкта до об'єкта*

діяльності (інтерес до об'єкта, відчуття його значущості, пізнання особистих можливостей впливу на об'єкт).

У контексті порушеної проблеми важливе значення має професійна культура вчителя. Осмислення наукових студій з розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців, інноваційний досвід дає підстави стверджувати, що професійна культура вчителя є актуальною для вітчизняної освіти.

У цьому руслі М. В. Гриньова зазначає: «Професійна культура – сукупність світоглядних і спеціальних знань, якостей, умінь, навичок, почуттів ціннісних орієнтацій особистості, які знаходять свій прояв в її предметно-трудої діяльності і забезпечують її більш високу ефективність. Педагогічна культура особистості педагога базується на гуманістичних позиціях та складається з чотирьох складових: *професійні знання* (представлені на чотирьох рівнях: теоретичному, методологічному, методичному, технологічному); *професійні уміння* (організаторські, комунікативні, аналіз та самоаналіз, педагогічна техніка, планування навчально-виховної діяльності, морально-вольова саморегуляція); *особистісно-професійні якості* вчителя (педагогічна спрямованість, інтереси і духовні потреби, ставлення до педагогічної праці, саморегуляція, культура поведінки і спілкування, моральні якості); *досвід творчої діяльності* (творчі уміння та навички в педагогіці, розвиток педагогічного мислення, вибір і обґрунтування педагогічної діяльності) [3].

На думку науковців педагогічна культура представлена як інтегративна якість особистості педагога-професіонала, умова ефективності педагогічної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності вчителя та мета його професійного вдосконалення.

У ході дослідження з'ясовано, що розвиток комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців зумовлений креативним потенціалом вчителя. Відповідно до міркувань О. Є. Остапчук, проблема креативності – це в першу

чергу проблема креативної особистості, яку вирізняє особлива природа особистісного становлення [13, с. 2].

Огляд соціально-педагогічної літератури доводить, що формування комунікативної компетенції дітей передбачає: оволодіння нормами спілкування, досягнення високого рівня спілкування; розвиток творчості, що виявляється тільки в органічній єдності з глибокою особистісною зацікавленістю дитини в конкретному виді діяльності; наявність у дитини високого рівня ініціативи, готовності аналізувати соціальні наслідки власних дій [21].

Згідно з науковими джерелами, складовою педагогічної майстерності вчителя є його мовлення. Підкреслимо, що за допомогою мовлення як основного інструменту професійної діяльності педагога можна розв'язати різні педагогічні завдання: зробити складну тему заняття цікавою, а сам процес її вивчення – привабливим; створити щирю атмосферу спілкування у класі; встановити діалог та контакт з дітьми, досягти взаєморозуміння між ними; сформувати в учнів відчуття емоційної захищеності, вселити в них віру в себе [14, с. 58].

Теоретичний аналіз соціально-педагогічної літератури дає змогу констатувати, що розвиток комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців залежить від наявності у дітей широкої загальної і спеціальної ерудиції, умінь на навичок з основ спілкування.

Керуючись сучасними інноваційними теоріями в соціально-педагогічній діяльності, зауважимо, що для розвитку комунікативної компетенції діти-вимушених переселенців повинні знати: стадії спілкування, стилі спілкування, основні вимоги спілкування, шляхи вдосконалення культури спілкування.

Вчителю під час занять з дітьми-вимушеними переселенцями важливо виокремити та обґрунтувати стилі спілкування: демократичний, авторитарний, ліберальний та змішаний. Обґрунтування стадій, функцій та стилів спілкування передбачає дослідження вимог культури спілкування. У

науковій літературі підсумовано, що до вимог культури спілкування належать: дотримання етики, повага до людей; готовність дітей до діалогу у кожній ситуації; розвиток загальної культури спілкування [12; 44].

Насамперед варто зауважити, що основними напрямками вдосконалення культури спілкування дітей є: ознайомлення з літературою, спостереження, спеціальні вправи, постійне спілкування, активне вдосконалення загальної культури, розвиток комунікативних та ораторських здібностей [7].

Аналіз стану наукового розроблення порушеної проблеми спонукав до висновку, що професійне вдосконалення вчителя – органічний компонент його готовності до розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців.

Особливості професійної діяльності вчителя в процесі роботи з дітьми-вимушених переселенців аргументовані низкою чинників: суб'єктність, особистісність об'єкта впливу, а також його результату; забезпечення гуманістичної спрямованості розвитку дітей, раціональної організації навчально-вихованого процесу.

РОЗДІЛ 2. ОБҐРУНТУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАСАД ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ДІТЕЙ-ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ В УМОВАХ ПОЗАУРОЧНОЇ РОБОТИ

2.1. Загальна характеристика соціально-педагогічних засад формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи

Вимоги сучасної школи орієнтують підготовку дітей-вимушених переселенців на всебічне становлення, зокрема розвиток їхньої комунікативної компетенції. Це спонукає до пошуку, виокремлення та обґрунтування соціально-педагогічних засад формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи, що вможливають успішну підготовку дітей до виступів.

Науковці, які досліджують проблему розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців, висловлюють думку про створення системи підготовки нової генерації вчителів та соціальних педагогів, які б враховували соціальний запит, оновлення завдань навчально-виховного процесу роботи з дітьми даної категорії, особистісні потреби дітей-вимушених переселенців.

Зазначимо, що у соціально-педагогічній та психологічній роботі з дітьми з внутрішнього переселення важливо знати, що діти мають специфічні потреби. Так, соціально-педагогічна робота повинна бути побудована на виявленні цих потреб, а також подальше їх задоволення шляхом співпраці з різними суб'єктами соціальної, соціально-педагогічної та психологічної допомоги. Зокрема, соціально-педагогічна робота повинна включати:

активізацію роботи з формування навичок комунікативної компетенції в умовах роботи групи продовженого дня; проведення з дітьми соціально-психологічних тренінгів з метою зниження ступеня агресивності, формування толерантності; сприяння проведення психологічної та соціально-педагогічної роботи з дітьми сімей, члени яких загинули; сприяння адаптації дітей-переселенців до нових умов проживання; вивчення можливостей громади стосовно надання необхідної допомоги дітям, батькам чи колегам, які її потребують [22].

Узагальнюючи теоретичні підходи та продовжуючи тенденції, ми визначаємо, що метою впровадження соціально-педагогічних засад на практиці є підвищення рівня розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в контексті позаурочної роботи.

Оволодіння комунікативними здібностями відбувається в процесі практичної діяльності основними методами формування та самовдосконалення. Комунікативні вміння складаються з двох компонентів. Перший компонент передбачає оволодіння уявною моделлю комунікативної дії. Другий компонент – вдосконалення засобу виконання комунікативної дії. За висловами учених, розвиток комунікативних здібностей у дітей-вимушених переселенців можливий за допомогою методів активної взаємодії: полеміка, «мозковий штурм», методи соціально-психологічного тренінгу (операційні та рольові).

Характеризуючи дітей-вимушених переселенців як суб'єктів навчально-виховної діяльності, зазначимо, що психологічною основою конструктивних, довірливих відносин в системах «вчитель – діти», «соціальний педагог – діти» є рівноправне спілкування, співпраця з урахуванням їхніх інтересів [19, с. 258]. Науковець М. В. Савчин підкреслює, що вчитель повинен враховувати індивідуальні властивості дітей, особливості їх психічного розвитку, а також, безперечно, здібності, щоб зробити навчально-виховний процес цікавим та наповненим корисним

змістом. Для реалізації цих положень вчителю необхідно мати внутрішню впевненість та доказові, переконливі аргументи [19, с. 256].

Здійснений аналіз наукової психолого-педагогічної літератури з проблеми формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців сприяв з'ясуванню, що гра для дітей – це можливість впоратися з ситуацією, яка вже склалася чи може мати місце. У цьому контексті зазначимо, що гра приносить задоволення, розвиває, навчає та вводить у суспільство.

Саме у грі діти моделюють доросле життя та відображають суспільні конфлікти. Під час гри соціальний педагог або вчитель повинні обговорити ситуацію, яка склалася, ретельно добираючи слова. Інформація повинна бути подана дитині відповідно до її віку та рівня розвитку. Підкреслимо, що надлишок відомостей може залякати дитину та викликати страх та почуття беззахисності. Окрім того, додаткова інформація допоможе дитині зрозуміти, що відбувається насправді. В цій ситуації педагог повинен залучити дітей до обговорення, щоб вони самі донесли свої думки та почуття [22].

Враховуючи сучасні тенденції розвитку навчально-виховного процесу, особливе місце належить інноваційним інтерактивним методам навчання та виховання дітей-вимушених переселенців, що спрямовують роботу педагога на всебічний розвиток дітей, на формування та розвиток у них комунікативної компетенції, здатності та вміння знаходити нові шляхи для розв'язання практичних завдань, застосування набутих знань у майбутній діяльності.

Під час роботи з дітьми з внутрішнього переселення необхідно використовувати творчий підхід, і не обов'язково оприлюднювати результати виконання таких завдань усім учням групи. Так, у ході наукового пошуку, підсумовано, що перед тим як проводити заняття з даною категорією дітей, необхідно обговорити з психологом можливість створення групи взаємодопомоги для тих дітей, які цього потребують. Важливим є також залучення різних спеціалістів, які мають досвід роботи у веденні таких груп.

Так, спеціалістам потрібно обговорити з батьками дітей можливі реакції на різні події, тривоги та страхи, які безпосередньо простежуються у поведінці дітей. Зазначимо, що серед дітей у класі можуть бути ті, хто втратив рідних. У цьому контексті стає очевидним, що діти переживають втрату і тому у них може знизитися успішність та можуть бути певні складнощі з концентрацією уваги, пригнічений настрій. У цій ситуації найкращим методом буде бесіда педагога віч-на-віч.

Ми погоджуємось з думкою науковців Н. П. Бочкор, Є. В. Дубровською, О. В. Завалевською про те, що вчителям та соціальному педагогу необхідно пройти спеціальну підготовку для роботи з даною категорією дітей. Науковці, зокрема, виокремлюють основні навички, які необхідні для надання дітям підтримки: *активне слухання* (допомагає дитині впоратися з почуттями); *вміння ставити запитання*, які сприяють розмові з дітьми («Це важливо, що ти розповідаєш.», «Я уважно тебе слухаю.»); *встановлення відносин*, які базуються на довірі; надання корисного та заохочувального *зворотного зв'язку*; *вміння зосереджуватися* на можливостях та рішеннях, а не на проблемах; спостерігати за дітьми довгий час; розуміння та правильне застосування невербальних засобів вияву почуттів; терпиме та неупереджене ставлення; чуйність та співчуття; практична допомога дітям (допомога з різними завданнями повсякденного життя) [22].

Зазвичай діти, які зазнали тяжких випробувань, важко говорять. У цьому випадку робота вчителів та соціального педагога повинна бути спрямована на створення певних індивідуальних умов.

В більшості випадків педагогам варто дуже тактовно запрошувати дітей до діалогу. Зазначимо, що діти добре себе почувають тоді, коли бачать, що дорослі створили для них певні умови, які базуються на повазі та моральності. Соціальний педагог повинен спонукати дітей інтегруватися в колектив. Необхідно зазначити, що залучення дітей до активного життя

групи та навчального закладу дасть можливість їм краще адаптуватися та знайти нових друзів.

У процесі визначення соціально-педагогічних засад нами було виокремлено й обґрунтовано педагогічні умови формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців [27, с. 213].

В ході дослідження нами розроблено та обґрунтовано такі педагогічні умови формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців, а саме: формування та розвиток комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців згідно принципів диференціації та індивідуалізації навчально-виховного процесу; створення цілісної системи постійного розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців; використання у навчально-виховному процесі творчих навчальних завдань; використання інтерактивних технологій навчання; стимулювання дітей до розвитку комунікативної компетенції; створення педагогом проблемних ситуацій творчого характеру; реалізація організаційно-методичного забезпечення, заснованого на поетапному формуванні розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців; організація соціальним педагогом та вчителем практико-орієнтованої діяльності для дітей-вимушених переселенців.

Таким чином, виокремлені педагогічні умови розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців оптимізують їх пізнавальну активність та творче мислення. В процесі впровадження педагогічних умов надзвичайно важливою є різнобічна підтримка дітей.

Так, соціальний педагог повинен сприяти розвитку різних форм взаємодопомоги дітям з внутрішнього переселення; стимулювати членів громади до активної участі у вирішенні їхніх проблем; підтримувати зв'язки з органами державної влади, громадськими організаціями, ініціативними групами, які діють на території громади та можуть бути долучені до вирішення проблем.

Підкреслимо, що соціально-педагогічна допомога повинна враховувати різнорівневість стресових ситуацій, у яких побувала дитина. Тому перш ніж починати розвивати у дітей комунікативні здібності, необхідно першочергово здійснити психодіагностику стану дитини. Натомість відслідковування ситуації повинно відбуватись не лише стосовно дітей внутрішніх переселенців, але й щодо інших, адже війна впливає на розвиток усіх без винятку дітей. Саме від психологічного клімату в класі залежить адаптація дітей переселенців.

Ключове місце у розроблених нами соціально-педагогічних засадах формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців займають критерії, показники та рівні.

1. *Мотиваційно-особистісний критерій* – бажання дитини спілкуватися та вступати в діалог; мотивація до вивчення гуманітарних дисциплін засобами гуманістичної особистісної центрації вчителя; уміння, пов'язані з процесом самопізнання особистості; розкриття можливостей визначати індивідуально-психологічні особливості дитини.

2. *Когнітивний критерій* щодо формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців конкретизований низкою показників: володіння системою базою знань з риторики; структурування навчального матеріалу гуманітарних дисциплін; усвідомленість сутності комунікативної компетенції; готовність до реалізації міжпредметних зв'язків під час публічних виступів.

3. *Критерій діяльності формування розвитку* комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців реалізований узагальненими показниками: успішність підготовки дітей-вимушених переселенців за результатами публічного виступу; використання під час виступу сучасних освітніх технологій; розвиток навичок комунікативних та ораторських компетенцій; уміння презентувати навчальний матеріал у вигляді пізнавальних операцій та дій.

4. *Критерій творчості* формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців - розвиток комунікативної компетенції та постійної самореалізації дітей; самоінтерпретація та самовизначення індивідуального стилю публічного виступу; уміння рефлексивно ставитися до себе та до результатів публічного виступу.

За результатами виконання творчих завдань нами були розроблені рівні розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців: низький, середній, високий. Стандартизовані характеристики кожного з них такі: *низький рівень* (готовність дітей до виступів виявляється обмежено; розвиток навичок комунікативних здібностей відсутній; діти не підготовлені до розв'язання нових творчих завдань); *середній рівень* (чітко виражене опанування дітьми системи базових знань з комунікативних та ораторських здібностей, однак використання їх на практиці є спорадичним, ситуативним; для дітей, які демонструють цей рівень, характерними ознаками є високий вияв логічного мислення, креативність, володіння комунікативно-діалогічними вміннями); *високий рівень* (готовність дітей-вимушених переселенців до виступу яскраво виражена та виявляється в навчальній діяльності; діти вирізняються найвищим рівнем креативності, спроможністю розв'язувати творчі завдання на принципово нових засадах, інтелектуальною активністю, оригінальністю мислення, розвитком комунікативної компетенції).

Отже, теоретичне обґрунтування соціально-педагогічних засад дозволило визначити мету, принципи, методи, умови, критерії, показники та рівні розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи. Встановлено, що окреслені соціально-педагогічні засади реалізуються завдяки цілеспрямованій діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу. Так, суб'єктами формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців є всі учасники навчально-виховного процесу (керівник загальноосвітнього навчального закладу, вчителі, соціальний педагог, практичний психолог, учні, батьки).

Метою впровадження соціально-педагогічних засад є підвищення рівня сформованості розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців, а також реалізація вищезазначених педагогічних умов для розвитку загальноосвітнього навчального закладу загалом та інноваційного потенціалу суб'єктів навчально-виховного процесу зокрема.

2.2. Визначення вихідного рівня формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців

Сучасний етап розвитку національної освіти України характеризується пошуком шляхів, засобів та способів удосконалення освітнього середовища, підвищення його ефективності та зміни парадигми саморозвитку, самоактуалізації, самовиховання та самоосвіти творчої конкурентоспроможної особистості.

Підкреслимо, що на сьогодні важливою є проблема ефективного формування особистості із задіянням її особистісних зусиль та здібностей. Тому не випадково самовдосконалення дітей розглядається як специфічний вид діяльності та невід'ємний компонент їх підготовки.

Аналіз наукових джерел з даної проблеми дає можливість експериментально перевірити розроблені нами соціально-педагогічні засади розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи. Під час проведення дослідницько-експериментальної роботи перевірено ефективність розвитку комунікативної компетенції дітей в Комунальному закладі «Мелітопольське училище культури» Запорізької обласної Ради та в Державному навчальному закладі «Мелітопольське вище професійне училище».

Дослідницько-експериментальна робота передбачала дотримання таких позицій:

- 1) Втручання експериментатора в систему об'єктивної реальності.

- 2) Плановим введенням відносно ізольованого експериментального фактору, його варіацією та можливістю комбінування з іншими факторами.
- 3) Планомірним контролем за всіма існуючими істотними та детермінуючими досліджуване явище факторами.
- 4) В результаті експериментальної роботи спостерігається ефект зміни незалежних змінних, який повинен бути зафіксований і вимірний найбільш точно [11, с.116].

Дослідницько-експериментальна робота організована у відповідності до вимог проведення експерименту (Л. П. Вовк, С. У. Гончаренко, І. М. Дичківська, А. І. Кузьмінський, В. Л. Омеляненко та ін.). Усього в експерименті взяло участі 11 дітей.

У дослідженні брали участь експериментальна група (ЕГ) та контрольна група (КГ) учнів, що навчаються в Комунальному закладі «Мелітопольське училище культури» та в Державному навчальному закладі «Мелітопольське вище професійне училище».

Дослідження з проблеми формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців здійснювалось протягом трьох основних етапів: теоретичного, експериментального, підсумкового.

На теоретичному етапі дослідницько-експериментальної роботи розроблено та проведено констатувальний педагогічний експеримент, мета якого полягала у визначенні первинного рівня сформованості розвитку комунікативної компетенції дітей в умовах позаурочної роботи. Даний етап проведення дослідницько-експериментальної роботи передбачав визначення стану аналізованої нами проблеми. Підкреслимо, що основною функцією експерименту є, безперечно, створення нових зв'язків, співвідношень або відношення досліджуваного об'єкта та його перетворення у певних контрольованих умовах.

Основним завданням проведення дослідницько-експериментальної роботи є – активне дослідження за допомогою змін та перетворень дійсності [11, с.112].

На констатувальному етапі експериментальної роботи були використані методики: «Метод незалежних змінних» (полягає в отриманні інформації через характеристику особистості з боку кількох осіб); метод незакінчених речень; види агресії за А. Бассом (визначення до якого виду агресії може вдаватися дитина); методика ціннісних орієнтацій М. Рокіча (вивчення системи ціннісних орієнтацій, що визначає змістову спрямованість особистості у її ставленні до навколишнього світу, до інших людей).

Під час проведення дослідницько-експериментальної роботи констатовано наявність взаємозв'язків, залежностей процесу розвитку комунікативної компетенції дітей, що, в свою чергу, дало підстави визначити вихідні дані для подальшого дослідження.

На другому (експериментальному) етапі схарактеризовано сутність та зміст професійної діяльності вчителя з розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців; проаналізовано сучасний стан формування комунікативної компетенції дітей в позаурочний час; визначено критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців; розроблено, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено соціально-педагогічні засади формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців. Для експериментальної групи також розроблено *анкета* з метою визначення стану готовності дітей до виступів (див. Додаток А).

На даному етапі був проведений формувально-камерний експеримент, мета якого полягала в експериментальній перевірці розроблених соціально-педагогічних засад формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи. Даний етап експериментальної роботи проведений як системне дослідження з точно фіксованими результатами (див. додаток А, анкета 1).

Методом моделювання визначено: рівні сформованості комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців, які перевірялись за допомогою кількісно-якісної статистичної технології; соціально-педагогічні засади

розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах роботи групи продовженого дня, які включають в себе мету, принципи, методи, критерії, показники та рівні.

Формувально-камерний етап експерименту передбачав накопичення, зіставлення, аналіз, синтез, кількісну обробку отриманих у ході дослідження наукових фактів; цілеспрямоване спостереження, бесіди, опитування; обробку та аналіз результатів дослідницько-експериментальної роботи.

Методи аналізу та синтезу допомогли вивчити, нагромадити і узагальнити фактичний матеріал щодо формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців, виділити особливості навчання та виховання дітей в позаурочний час і рекомендувати на цій основі розроблені соціально-педагогічні засади.

Метод бесіди дозволив врахувати думку керівників загальноосвітніх навчальних закладів, вчителів, соціальних педагогів стосовно розуміння важливості впровадження соціально-педагогічних засад формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи

З соціологічних методів дослідницько-експериментальної роботи нами був обраний метод анкетування, етапами якого були: *підготовчий* (визначення структури анкети, добір типу запитань); *виокремлення змісту* анкети (виділення найбільш актуальних проблем, що стосуються проблеми дослідження); *проведення анкетування* (ознайомлення дітей із метою, змістом та процедурою проведення анкетування); *обробка та аналіз* даних анкетування; *оцінка* результатів анкетування; *підготовка підсумкової інформації* про результати анкетування.

Метод анкетування допоміг виявити внутрішні та зовнішні фактори впливу на підготовку дітей до публічних виступів; визначити сучасні наукові підходи і технології розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців.

Сутність формувально-камерного етапу експерименту полягала в модернізації змісту, форм та методів навчально-виховного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі під час підготовки дітей до виступів. У цьому контексті зазначимо, що для слухачів експериментальної групи було розроблено методичні рекомендації та навчальні вправи для розвитку комунікативної компетенції, які сприяли мотивації та набуття досвіду дітьми під час проведення бесід та виступів.

Практичний досвід свідчить, що висока культура слова та мислення обумовлює культуру діяння. Так необхідно проводити заняття у формі інтерактивного навчання, яке значно стимулює пізнавальну діяльність дітей та сприяє розвитку комунікативної компетенції.

Однією з форм інтерактивних навчальних занять, спрямованих на формування високої комунікативної культури, є «круглі столи». Наголосимо, що основна мета «круглого столу» полягає в розвитку самостійності, логічного мислення, комунікативних та ораторських здібностей дітей.

Розвивати у дітей комунікативні здібності можна за допомогою методу «мозкового штурму», який сприяє реалізації інтелектуально-творчого потенціалу учнів. На початку виконання завдань вчитель повинен вмотивувати дітей, створити атмосферу, що оптимізує розвиток мислення, уяви, творчого пошуку, зацікавленості в кінцевому результаті.

Для створення педагогічних умов розвитку комунікативної компетенції, що оптимізують підготовку дітей, підготовлено комплекс вправ, які розроблені нами або частково адаптовані (див. додаток В).

На основі проведеної експериментальної роботи перевірено вплив розроблених нами соціально-педагогічних засад на розвиток комунікативної компетенції дітей. Отримані результати формувально-камерного етапу експерименту засвідчують, що упровадження соціально-педагогічних засад дає змогу підвищити рівень розвитку комунікативної компетенції дітей.

2.3. Аналіз результатів дослідницько-експериментальної роботи

Результативність та ефективність соціально-педагогічних засад формування розвитку комунікативної компетенції дітей перевіряємо за допомогою методів експериментально-теоретичного рівня. Підкреслимо, що за допомогою даних методів вивчаються зміни під впливом педагогічних факторів в спеціально створеному соціально-виховуючому середовищі.

Результати дослідницько-експериментальної роботи окреслені в таблиці 2.3.1

Таблиця 2.3.1

Рівні вияву критеріїв сформованості розвитку комунікативної компетенції дітей ЕГ та КГ на початку та наприкінці експерименту

Критерії	Рівні, %	До експерименту		Після експерименту	
		ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
		5 осіб	6 осіб	5 осіб	6 осіб
Мотиваційно-особистісний	Високий	17	17,2	42,5	28,8
	Середній	35,4	34,7	38,7	47,5
	Низький	47,6	48,1	18,8	23,7
Когнітивний	Високий	18,1	17,5	43,3	21,4
	Середній	38,5	37,1	39,5	42,2
	Низький	43,4	45,4	17,2	36,4
Діяльності	Високий	14,7	13,3	38,3	24,4
	Середній	28,4	27,9	40,6	39,6
	Низький	56,9	58,8	21,1	36
Творчості	Високий	20,6	20,3	41,9	24,3
	Середній	31,3	31,5	38,4	53,6
	Низький	48,1	48,2	19,7	22,1

Результати проведеної дослідницько-експериментальної роботи свідчать, що після впровадження соціально-педагогічних засад значно зросли показники високого рівня мотиваційно-особистісного критерію у дітей експериментальної групи (високий рівень зріс відповідно з 17% до 42,5%). Покращились також і показники в контрольній групі. Так, наприклад, середній рівень сформованості мотиваційно-особистісного критерію зріс з 34,7% до 47,5% (див. Додаток В рис. 2.3.1 та рис. 2.3.2).

Аналіз когнітивного критерію свідчить, що у експериментальній групі значно зросла позитивна динаміка високого рівня завдяки зменшенню показників низького. Так, низький рівень когнітивного критерію зменшився відповідно з 43,4% до 17,2% (див. див додаток Г-1 рис. 2.3.3). Це відображає усвідомлення дітьми знань зі структури комунікації, успішності їх підготовки за результатами занять в групі продовженого дня. Підкреслимо, що у контрольній групі також відбулися позитивні зміни, але порівняно незначні (див. Додаток В-1 рис. 2.3.4).

Дані таблиці 2.3.1 засвідчують, що у дітей експериментальної групи також відбулися позитивні зміни в діяльнісному критерію: низький рівень зменшився відповідно з 56,9% до 21,1%, середній рівень збільшився відповідно з 28,4% до 40,6%, високий рівень також збільшився – з 14,7% до 38,3% (див. Додаток В-2 рис. 2.3.5). У контрольній групі відбулися позитивні зміни, але значно менші, ніж в експериментальній (див. Додаток В-2 рис. 2.3.6).

Необхідно зазначити, що позитивні зміни діяльнісного критерію в експериментальній групі підтверджують ефективність проведення інтерактивних занять з ораторського мистецтва, які передбачають обговорення та аналіз дітьми різноманітних засобів комунікації під час виступів.

Аналіз сформованості критерію творчості у дітей групи продовженого дня спонукає до висновку про наявність позитивної динаміки як в експериментальній, так і в контрольній групах. Так, в експериментальній

групі після проведення формувально-камерного експерименту суттєво зросли показники високого рівня – з 20,6% до 41,9% (див. Додаток В-3 рис. 2.3.7).

Зазначимо, що покращення показників критерію творчості зафіксовано у дітей контрольної групи завдяки зменшенню низького рівня (з 48,2% до 22,1%) та підвищенню показників середнього та високого рівнів. Середній рівень збільшився з 31,5% до 53,6%, високий рівень відповідно – з 20,3% до 24,3% (див. додаток В-3 рис. 2.3.8).

Рівні сформованості комунікативної компетенції дітей представлені в узагальненому вигляді (див. табл. 2.3.2).

Таблиця 2.3.2

Рівень сформованості комунікативної компетенції дітей
ЕГ та КГ
на початку й наприкінці експерименту

Рівні, %	Діти, які навчаються в групі продовженого дня			
	До експерименту		Після експерименту	
	ЕГ 5 осіб	КГ 6 осіб	ЕГ 5 осіб	КГ 6 осіб
Високий	17,6	17,1	41,5	24,7
Середній	33,4	32,8	39,3	45,7
Низький	49	50,1	19,2	29,6

Зіставлення даних дослідницько-експериментальної роботи на початку та наприкінці експерименту дають можливість зафіксувати позитивні та якісні зміни сформованості комунікативної компетенції дітей експериментальної групи. Результати дослідницько-експериментальної роботи представлено нами в таблиці 2.3.3

Таблиця 2.3.3

Динаміка рівнів сформованості комунікативної компетенції дітей
ЕГ та КГ на початку та наприкінці експерименту

Рівні сформованості	Критерії сформованості комунікативної компетенції дітей ЕГ та КГ															
	Мотиваційно-особистісний				Когнітивний				Діяльності				Творчості			
	На початок експерименту		У кінці експерименту		На початок експерименту		У кінці експерименту		На початок експерименту		У кінці експерименту		На початок експерименту		У кінці експерименту	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	17	17,2	42,5	28,8	18,1	17,5	43,3	21,4	14,7	13,3	38,3	24,4	20,6	20,3	41,9	24,3
Середній	35,4	34,7	38,7	47,5	38,5	37,1	39,5	42,2	28,4	27,9	40,6	39,6	31,3	31,5	38,4	53,6
Низький	47,6	48,1	18,8	23,7	43,4	45,4	17,2	36,4	56,9	58,8	21,1	36	48,1	48,2	19,7	22,1

Внаслідок отримання статистичних даних, підсумовано, що у контрольній групі показник сформованості комунікативної компетенції зріс із низького до середнього рівня; у експериментальній групі окреслений показник зріс з низького до високого рівня (див. Додаток Г рис. 2.3.9 та рис. 2.3.10).

В результаті отриманих статистичних даних можна сказати, що рівні сформованості комунікативної компетенції дітей мають конкретні показники: низький рівень – готовність дітей до виступів проявляється обмежено, діти не підготовлені до розв’язання нових творчих завдань; середній рівень – чітко виражено опанування дітьми системи базових знань з комунікативних здібностей, однак використання їх на практиці є ситуаційним; високий рівень – готовність дітей до виступів та діалогів яскраво виражена та проявляється в навчальній діяльності, діти проявляють найвищий рівень креативності, розв’язують творчі завдання на принципово нових засадах.

Ефективність проведеної експериментальної роботи зі створення та апробації соціально-педагогічних засад розвитку комунікативної компетенції

дітей-вимушених переселенців підтверджена позитивною динамікою мотиваційно-особистісного критерію; позитивними показниками когнітивного критерію; позитивними змінами критерію діяльності; позитивними показниками критерію творчості.

Підкреслимо, що коефіцієнт рівнів вияву розвитку комунікативної компетенції у дітей на початку та після проведення дослідницько-експериментальної роботи суттєво зріс, про що свідчить ефективність впровадження педагогічних умов.

Отримані результати свідчать про ефективність та доцільність впровадження соціально-педагогічних засад розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи.

Аналіз результатів дослідницько-експериментальної роботи свідчить, що в експериментальних групах, в яких проведено цілеспрямовану підготовку дітей до розвитку комунікативної компетенції, показник рівня сформованості до розвитку даної компетенції значно зріс у експериментальній групі (із 49% низького рівня до 41,5% високого рівня). Підкреслимо, що показник розвитку комунікативної компетенції дітей контрольної групи зріс із низького (50,1%) до середнього (45,7%) рівня.

Констатовано, що педагогічні умови та методика їх впровадження у навчально-виховний процес в навчальному закладі є достатньо ефективними в контексті розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців.

ВИСНОВКИ

В межах наукового пошуку виконано експериментально-теоретичне дослідження проблеми формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах роботи групи продовженого дня. Отримані результати дослідницько-експериментальної роботи підтвердили гіпотезу, яка була покладена в основу дослідження, а реалізована мета та відповідно завдання слугують підставою для низки загальних висновків.

1. Проаналізовано стан опрацювання проблеми формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців. Подолання даної проблеми дає змогу усунути протиріччя між необхідністю створення ефективних соціально-педагогічних засад формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців і браком належного науково-теоретичного обґрунтування цього процесу.

На основі теоретичного аналізу проблеми формування комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців уточнено сутність понять «комунікативна компетенція», «комунікативні здібності», «вимушені переселенці».

Комунікативна компетенція розглядається як здатність людини до спілкування, а також володіння комунікативними знаннями, уміннями та навичками, необхідними для ініціювання та підтримування процесу спілкування. Комунікативні здібності – це комплексне багаторівневе особистісне утворення, сукупність комунікативних характеристик особистості, а також її соціально-перцептивні та операційно-технічні знання та вміння, що забезпечують регуляцію і протікання діяльності спілкування. Згідно нормативно-законодавчої бази, вимушені переселенці є громадянами України, яких змусили або які самостійно покинули своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, масових порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

2. Теоретико-методологічний аналіз наукових праць дав змогу схарактеризувати сутність та зміст професійної діяльності вчителя з розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців. Внаслідок аналізу наукових праць та власного практичного досвіду підсумовано, що на заняттях з розвитку комунікативної компетенції дітей вимушених переселенців потрібно задавати певний темпоритм у роботі, працювати послідовно та систематично, зважаючи на психологічні та індивідуальні особливості кожної дитини.

Розвиток комунікативної компетенції дітей вимушених переселенців є тривалим та нескінченним процесом взаємодії соціальних педагогів, психологів, керівників загальноосвітніх навчальних закладів, вчителів, науковців для вивчення сучасного стану основ комунікативного розвитку та систематизації знань перспективного педагогічного досвіду.

3. Визначено критерії, показники та рівні сформованості комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців. Критеріями сформованості комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців виступають: мотиваційно-особистісний (бажання дитини спілкуватися та вступати в діалог, мотивація до вивчення гуманітарних дисциплін засобами гуманістичної центрації вчителя); когнітивний (володіння системою базових знань з риторики, готовність до реалізації міжпредметних зв'язків під час публічних виступів); творчості (розвиток комунікативної компетенції та постійної самореалізації дітей, самоінтерпретація та самовизначення індивідуального стилю публічного виступу). Відповідно до визначених критеріїв та показників схарактеризовано низький, середній та високий рівні сформованості комунікативної компетенції у дітей-вимушених переселенців.

Аналіз результатів формувально-камерного експерименту засвідчив, що дані соціально-педагогічні засади реалізуються завдяки цілеспрямованій діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу. На підставі визначених у роботі соціально-педагогічних засад розроблено педагогічні умови, методичні рекомендації та навчальні вправи для розвитку комунікативної

компетенції, які сприяють розвитку у дітей високої культури слова та мислення.

Аналіз результатів дослідницько-експериментальної роботи свідчить, що в експериментальній групі, де повністю впроваджено соціально-педагогічні засади, узагальнений показник рівня розвитку комунікативної компетенції дітей вимушених переселенців зріс з низького до високого рівня; у слухачів контрольної групи даний показник збільшився з низького до середнього рівня.

Отже, виконання завдань наукової роботи дало змогу досягти її мети – розроблення, обґрунтування й експериментальна перевірка соціально-педагогічних засад формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців в умовах позаурочної роботи. Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців. У подальших студіях необхідно зосередити увагу на розробленні технологій формування розвитку комунікативної компетенції дітей-вимушених переселенців.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи : модульний курс дистанційного навчання / за ред. А. Й. Капської. – К. : Науковий світ, 2012. – 164 с.
2. Богданова І. М. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / І. М. Богданова. – К. : Знання, 2008. – 343 с.
3. Гриньова М. В. Формування педагогічної культури майбутнього вчителя (теоретичний та методичний аспекти) / М. В. Гриньова. – Харків : Основа, 2008. – 300 с.
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навч. посіб. / І. М. Дичківська. – К. : Академвидав, 2004. – 352 с.
5. Дубасенюк О. А. Професійна підготовка майбутнього вчителя до педагогічної діяльності : монографія / О. А. Дубасенюк, Т. В. Семенюк, О. Є. Антонова. – Житомир : Житомир. держ. пед. ун-т, 2013. – 193 с.
6. Закон України від 20. 10. 2014 р. № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.
7. Карпенчук С. Г. Теорія і методика виховання : навч. посіб. / С. Г. Карпенчук. – К. : Вища школа, 2015. – 343 с.
8. Максимова Н. А. Методичні рекомендації щодо організації та надання психологічної допомоги дітям та сім'ям вимушених переселенців / Н. А. Максимова / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fastivrayvo.at.ua>.
9. Максименко С.Д. «Експериментальна психологія»: навч. посіб. / Максименко С.Д. Носенко Е.Л. – К.: МАУП,2002. – 128 с.
10. Мацько Л. Риторика : навч. посіб. / Л. Мацько, О. Мацько. – К. : Вища школа, 2013. – 310 с.
11. Москаленко В. В. Соціальна психологія / В. В. Москаленко. – К. : Центр учбової літератури, 2008. – 688 с.

12. Окса М. М. Методологія і методика науково-педагогічних досліджень : навчальний посібник / М. М. Окса. – Мелітополь, 2005. – 164 с.
13. Омеляненко В. Л. Педагогіка: завдання і ситуації : практикум / В. Л. Омеляненко, А. І. Кузьмінський, Л. П. Вовк. – К. : Знання-Прес, 2006. – 423 с.
14. Остапчук О. Управління інноваційними педагогічними системами / О. Остапчук // Завуч. Наша вкладка. – 2003. – № 32 (182). – С. 1 – 8.
15. Педагогічна майстерність : підручник / за ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища школа, 2014. – 422 с.
16. Педагогічна майстерність: практикум / автор-упорядник: Л. В. Галіцина. – К. : Шк. світ, 2012. – 120 с. – (Бібліотека «Шкільного світу»).
17. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : наук.-метод. посіб. / О.І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : Вид-во А.С.К., 2004. – 192 с.
18. Психологічна допомога вимушеним переселенцям : методичні рекомендації. – Харків : Національний університет цивільного захисту України, 2014. – 26 с.
19. Савчин М. В. Педагогічна психологія: навч. посіб. / М. В. Савчин. – К. : Академвидав, 2007. – 424 с.
20. Сиротенко Г. О. Шляхи оновлення освіти : науково-методичний аспект / Г. О. Сиротенко. – Х. : Видав. гр. «Основа», 2003. – 96 с.
21. Сисоєва С. О. Педагогічні технології: вивчення, структура, проблеми впровадження / С. О. Сисоєва // Неперервна професійна освіта: теорія і практика : науково-методичний журнал. – 2012. – Вип. 4 (8). – С. 77-78.
22. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / Н. П. Бочкор, Є. В.

Дубровська, О. В. Залеська та ін. – Київ : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. – 84 с.

23. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти / М. М. Фіцула. – Тернопіль : «Навчальна книга – Богдан», 2009. – 192 с.

24. Чудакова В. П. Психолого-педагогічні умови забезпечення інноваційної діяльності вчителя / В. П. Чудакова // Наукове та методичне забезпечення впровадження педагогічних інновацій : збірник наукових праць / ред. кол.: Л. І. Даниленко (відп. ред.) та ін. – Херсон : ЦНТЕІ, 2009. – С. 213-225.

25. Щекатунова Г. Інноваційний розвиток загальноосвітніх навчальних закладів незалежної України: творення школи майбутнього / Г. Щекатунова // Рідна школа. – 2011. – № 6. – С. 21–27.

26. Юринець О. О. Методичні аспекти підготовки відповідального педагога : методичний посібник / О. О. Юринець. – Володимир-Волинський : Володимир-Волинський педагогічний коледж ім. А. Ю. Кримського, 2009. – 101 с.

27. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2012. – 560 с.

28. Якісна освіта – запорука самореалізації особистості: Побудова сучасної освітньої управлінської моделі як здійснення стратегічного кроку до підвищення якості управлінської діяльності : тези доповіді міністра освіти і науки України Станіслава Ніколаєнка на Підсумковій колегії МОН України 17 серпня 2007 р. // Освіта України. – 2007. – 10 серпня (№ 59). – С. 31–32. – (Спецвипуск).

29. Якса Н. В. Основи педагогічних знань : навч. посіб. – К. : Знання, 2007. – 358 с.

30. Янісів Ю. Природа і сутність сучасних освітніх інновацій / Ю. Янісів // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2013. – № 1. – С. 25-29

Анкета 1

для вчителів з метою вивчення стану готовності дітей до публічного виступу

Шановні колеги!

Для визначення індивідуального рівня розвитку комунікативних та ораторських здібностей дітей, просимо Вас відповісти на запитання анкети за 5-ти бальною системою (5 балів – дуже високий рівень розвитку комунікативних та ораторських здібностей, 4 – високий, 3 – середній, 2 – низький, 1 – дуже низький,).

№ з/п	Компоненти комунікативної компетенції	Рівні				
		5	4	3	2	1
1.	Знання структури публічного виступу.					
2.	Знання теоретичних аспектів комунікації.					
3.	Знання основ красномовства.					
4.	Уміння організувати самостійну творчу діяльність.					
5.	Уміння досягати мети під час публічного виступу.					
6.	Уміння оцінювати внутрішні можливості щодо ефективності виступу, діалогу.					
7.	Уміння виконувати проблемні ситуації.					
8.	Уміння мобілізувати свої зусилля для реалізації поставленої мети публічного виступу.					
9.	Використання творчих здібностей для ефективності публічного виступу.					
10.	Самооцінювання рівня знань, умінь та навичок з ораторського мистецтва.					

Дякуємо за співпрацю!

Вправи

Формування розвитку комунікативної компетенції дітей вимушених переселенців сприяє, зокрема, вправа **«Сліпий та поводитир»**. Виконуючи дану вправу, діти повинні розділитися на пари. Під час виконання вправи один член групи зав'язує іншому очі та діє за інструкцією: «Уявіть собі, що ви спілкуєтесь з незрячою людиною. Ви повинні впродовж 10 хвилин ознайомити її з навколишнім світом». У парі партнери виконують обидві ролі.

Ефективною є також виконання вправи **«Зрозумій іншого»**. В процесі виконання вправи діти розподіляються на групи та протягом 2-3 хвилин повинні змалювати настрій свого партнера (уявити собі цю людину, відчуті її стан, емоції та почуття), а потім описати це на папері. Усі нотатки діти зачитують вголос, а та дитина, чий настрій описували, співвідносить їх зі своїм справжнім станом.

Особливо важливою є також вправа **«Мої життєві цілі»**. Під час виконання даної вправи діти беруть три аркуші паперу та ручку. На першому аркуші пишуть свої життєві цілі; на другому – «як би хотілося провести найближчі три роки», на третьому – дві найголовніші цілі з усіх записаних. Мета даного завдання полягає в розкритті важливих для дітей сфер діяльності.

Вправа **«Мої мрії»** передбачає складання списку мрій дітей на майбутнє. Список повинен бути довгим, не менш ніж 25 пунктів. В кінці написання списку, дітям необхідно позначити дату її виконання та сховати написане на рік. Вчителі пропонують виконувати дане завдання перед Днем народження та Новим роком.

Рис. 2.3.1 Рівень вияву мотиваційно-особистісного критерію сформованості розвитку комунікативної компетенції дітей ЕГ на початку та наприкінці експерименту.

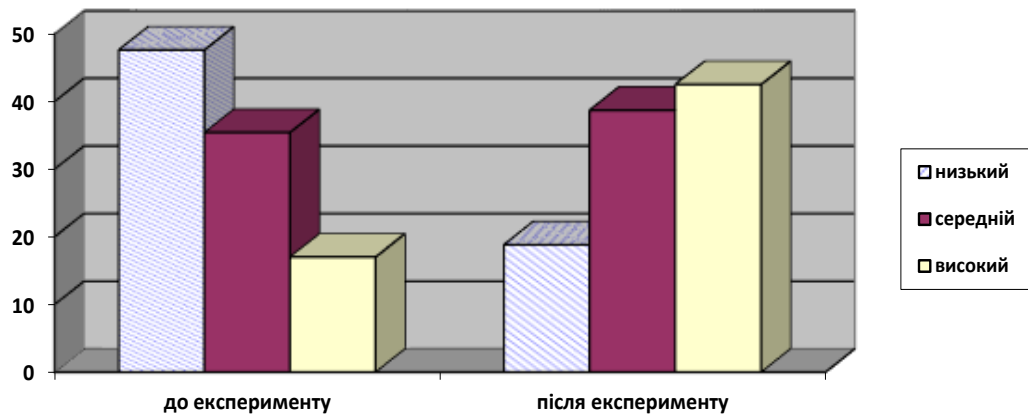

Рис. 2.3.2 Рівень вияву мотиваційно-особистісного критерію сформованості розвитку комунікативної компетенції дітей КГ на початку та наприкінці експерименту.

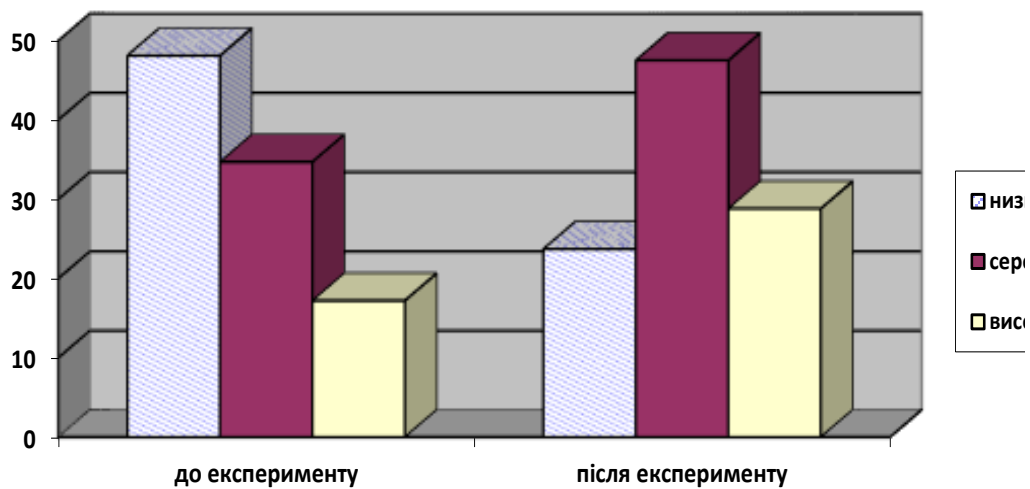

Рис. 2.3.3 Рівень вияву когнітивного критерію сформованості розвитку комунікативної компетенції дітей ЕГ на початку та наприкінці експерименту.

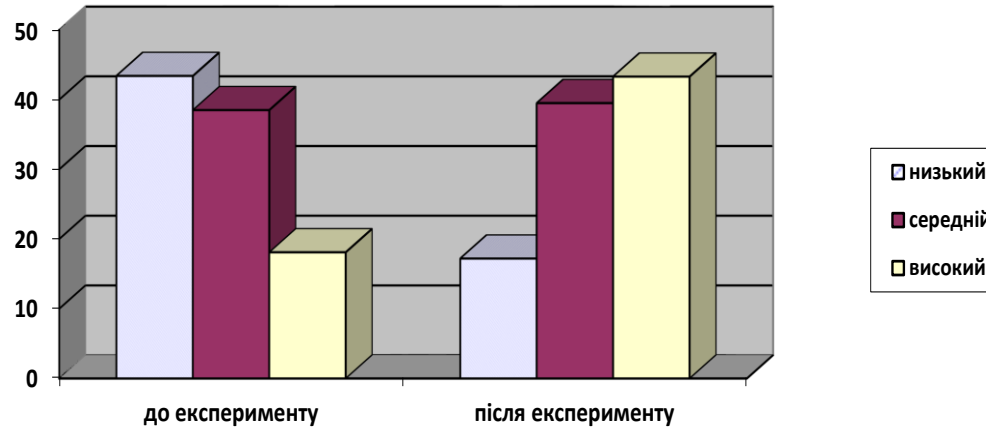

Рис. 2.3.4 Рівень вияву когнітивного критерію сформованості розвитку комунікативної компетенції дітей КГ на початку та наприкінці експерименту.

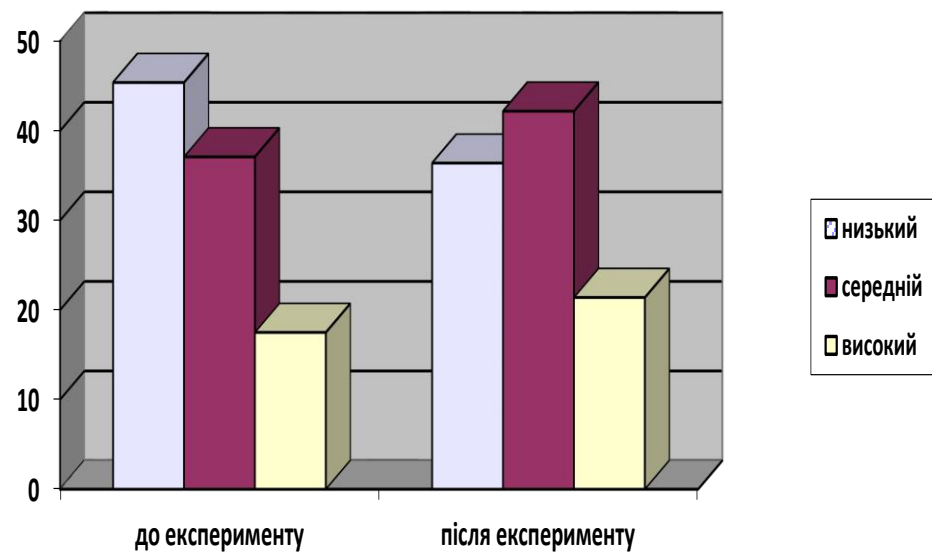

Рис. 2.3.5 Рівень вияву критерію діяльності сформованості розвитку комунікативної компетенції дітей ЕГ на початку та наприкінці експерименту.

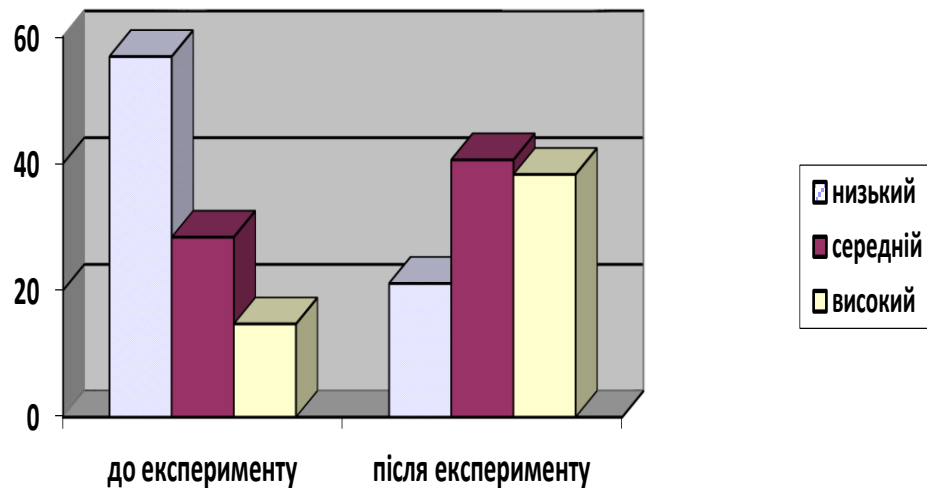

Рис. 2.3.6 Рівень вияву критерію діяльності сформованості розвитку комунікативної компетенції дітей КГ на початку та наприкінці експерименту.

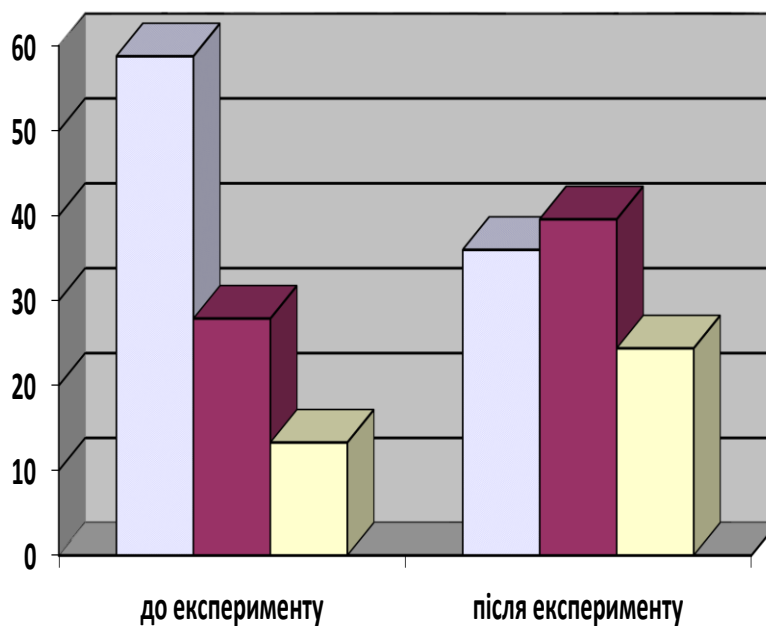

Рис. 2.3.7 Рівень вияву критерію творчості сформованості розвитку комунікативної компетенції дітей ЕГ на початку та наприкінці експерименту.

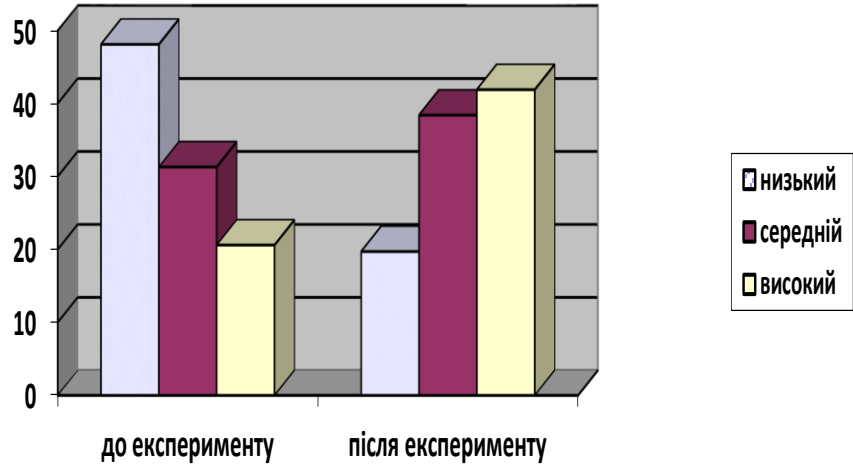

Рис. 2.3.8 Рівень вияву критерію творчості сформованості розвитку комунікативної компетенції дітей КГ на початку та наприкінці експерименту.

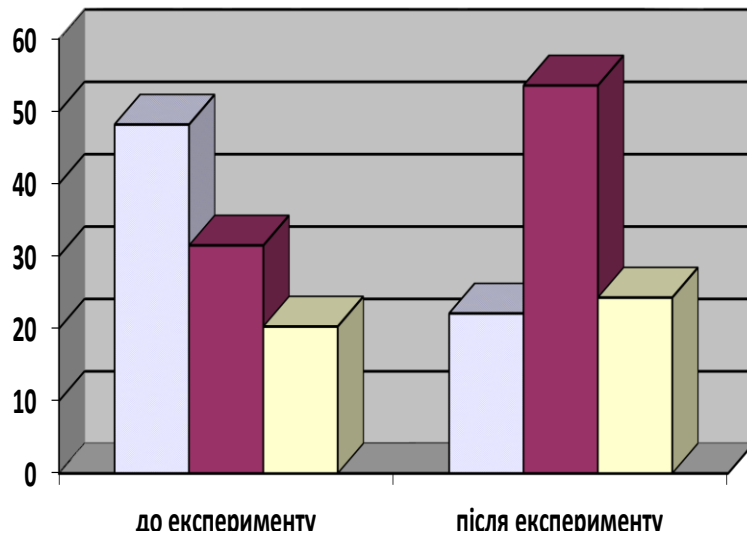

Рис. 2.3.9 Динаміка рівнів сформованості комунікативної компетенції дітей ЕГ на початку та наприкінці експерименту.

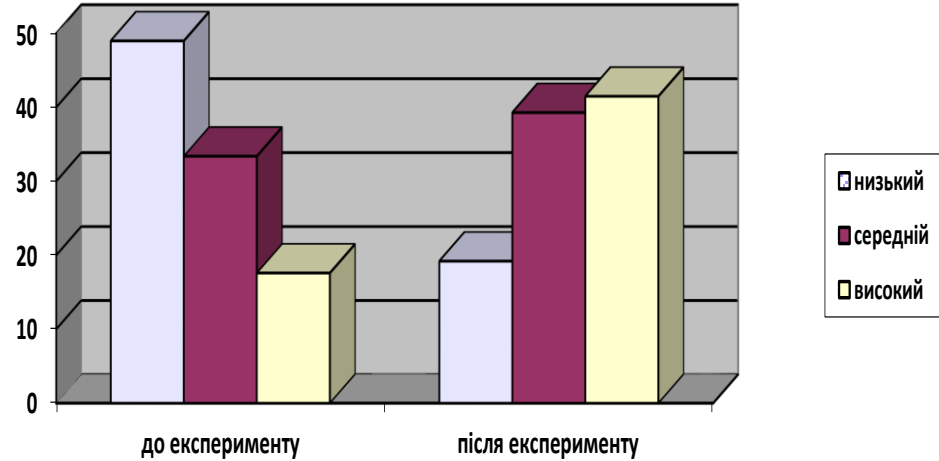

Рис. 2.3.10 Динаміка рівнів сформованості комунікативної компетенції дітей КГ на початку та наприкінці експерименту.

